

Надзвичайний стан як інститут польського конституційного права

П. Стецюк

суддя Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук, доктор права, заслужений юрист України

У наш час, що характеризується загальною глобалізацією та неминучою інтеграцією національних правових систем, надзвичайно важливими є об'єктивна інформація про розвиток нормативно-правових систем зарубіжних країн (насамперед держав, з якими межує Україна) та загальне розуміння особливостей цих процесів, визначення їх основних тенденцій. Останнє набуває особливого значення у тих випадках, коли йдеться про національне врегулювання питань, від яких тією чи іншою мірою може залежати характер міждержавних відносин на певному історичному відрізку часу, а також тих питань, які безпосередньо пов'язані з подоланням спільних для декількох держав проблем, зокрема екологічного характеру. В таких випадках об'єктивно може виникати необхідність узгодження спільних дій, що зумовлює потребу вивчення особливостей національного правового регулювання зазначених питань. З огляду на це, а також враховуючи оригінальність наукових підходів у вивченні надзвичайного стану як конституційно-правового явища, монографічне дослідження сучасного польського вченого-конституціоналіста, професора кафедри конституційного та міжнародного права Вищої школи права і адміністрації в Перемишлі доктора Кшиштофа Екхардта «Надзвичайний стан як інститут польського конституційного права»¹, безперечно, заслуговує на увагу й українського читача.

Незважаючи на суттєві відмінності, насамперед у техніко-юридичному плані, щодо конституційно-правового регулювання інституту надзвичайного стану в Польщі та Україні, монографічне дослідження К. Екхардта представляє цінність для українського читача. По-перше, воно дає ґрунтовне уявлення про саме розуміння (поняття, сутність, правову природу) явища надзвичайного стану в польському праві (с. 12–25), а також про процеси його конституціоналізації. У зв'язку з цим предметом детального аналізу стали як питання запровадження надзвичайного стану на польських землях у ХІХ — на початку ХХ століття, так і його конституціоналізація за польськими конституціями 1921, 1935, 1952, 1992 (так звана мала Конституція) та 1997 років. Особливу увагу автор звертає на генезу категорії надзвичайного стану, на розвиток його «внутрішньої конструкції» (причин та способів запровадження, підстав припинення, характеру змін у системі владних повноважень державних органів тощо). На думку доктора Екхардта, саме тривалий (в історичному плані) та далеко непростий з позицій практичного застосування (зокрема, з огляду на досвід 1980-х років) процес розвитку інституту надзвичайного стану в Польщі зрештою зумовив його якісно нове внутрішнє наповнення. Адже нині чинна Конституція Республіки Польща (1997) «відрізняється

¹ Eckhardt Krzysztof. Stan nadzwyczajny jako instytucja polskiego prawa konstytucyjnego. — Przemysł — Rzeszów, 2012. — 435 s.

передусім комплексністю врегулювання надзвичайного стану в усіх його аспектах та запровадженням перший раз у польському конституціоналізмі третьої категорії надзвичайного стану — стану катастрофи» (с. 141) поруч з існуючими раніше військовим та винятковим (особливим) станами як складовими загально-го інституту надзвичайного стану.

По-друге, інтерес становить застосування методологічного підходу у висвітленні правової природи надзвичайного стану як конституційно-правового явища. Для проведення свого дослідження автор обрав так званий шлях «аксіологічного зрізу» (тобто погляду на сутність досліджуваного явища з позицій ціннісного підходу). Тому увага зосереджується на проблемі об'єктивного існування «конфлікту цінностей» як при творенні, так і при застосуванні інституту надзвичайного стану. Отже, відбувається аналіз тих «цінностей, які охороняються надзвичайним станом» (суверенітет держави, безпека особи), «цінностей, які порушуються надзвичайним станом» (обсяг окремих прав людини, втручання у сферу особистої свободи, цивільний контроль над армією, виборчі процедури, стабільність структури органів публічної влади і реалізації їх компетенції). Вчений зазначає, що детальний аналіз польських конституцій дає змогу чітко виділити характерні риси базових цінностей, які охороняються надзвичайним станом. Він покликаний охороняти територіальний суверенітет і внутрішню суверенність держави, а також права суспільства та людини. На цій підставі можна дійти висновку, що це і є ті цінності, які конституцієдавець вважає особливо важливими» (с. 289). У монографії акцентується також на важливості вироблення (визначення) так званих меж, які не можна переходити при запровадженні надзвичайного стану. Коли ж ідеться про сферу прав людини, то, як зауважує К. Екхардт, такою межею є «невідчужувані права людини», в цій частині сьогоденній польський досвід конституційно-правового регулювання інституту надзвичайного стану відповідає загальноновизнаним міжнародно-правовим стандартам.

По-третє, дослідження є спробою оцінити інститут надзвичайного стану на предмет його ефективності (результативності). І хоча «пошук юридичних механізмів, які можуть забезпечити ефективність надзвичайного стану, є завданням незмінно важким, автор дослідження слушно підкреслює, що неефективний надзвичайний стан — це непотрібний надзвичайний стан. Раціональний нормотворець мусить намагатися знайти оптимальну конструкцію, яка створить якнайбільшу правдоподібність ефективності надзвичайного стану» (с. 366). За таких підходів логічним є намагання автора монографії детально дослідити питання безпосередніх критеріїв ефективності надзвичайного стану, факторів результативності процедури його запровадження, змісту правових гарантій функціонування надзвичайного стану тощо. Ці теоретичні пошуки підкріплюються ґрунтовним аналізом «гарантій ефективності впровадження надзвичайного стану» у різні періоди польської історії, зокрема у міжвоєнний час та у період військового стану 1980-х років.

З огляду на викладене можна констатувати, що автор монографічного дослідження дійшов низки логічних та науково обґрунтованих висновків, частина з яких може мати не тільки науковий, а й певною мірою практичний інтерес, у тому числі і для української сторони. Зокрема, йдеться про удосконалення правового регулювання інституту надзвичайного стану. Так, вчений висловлює сумніви в

доцільності (насамперед через процеси глобалізації) існування конституційного припису щодо можливості запровадження військового стану в частині території держави (с. 374–375). Заслужує на увагу позиція автора про те, що при запровадженні надзвичайного стану якісних змін мають зазнавати владні повноваження глави держави, оскільки саме він є «найбільш природним гарантом безперервності державної влади» як такої, та в цій ситуації слід забезпечити взаємодію розширеного парламентського контролю і детального контролю Конституційного Трибуналу (с. 372). Не викликає заперечень також загальний висновок К. Екхардта стосовно того, що за будь-яких обставин «надзвичайний стан, як свого роду криза влади, є завжди суттєвим розладом політичних процесів», і тому він «повинен тривати релятивно коротко» та за можливості «не залишати тривалих слідів у політичній системі» країни (с. 373). А для цього необхідне постійне удосконалення як конституційно-правового регулювання інституту надзвичайного стану, так і механізму його реалізації, зважаючи на мінливий та надзвичайно інтегрований сучасний світ.

Отже, можна стверджувати, що наукова праця доктора Кшиштофа Екхардта «Надзвичайний стан як інститут польського конституційного права» є вагомим внеском у скарбницю теорії сучасного конституційного права та дозволяє, зокрема українським читачам, пізнати особливості конституційно-правового розвитку Республіки Польща на сучасному етапі її розвитку.